

Barbora Pokorná

Záznam inscenace *Stryček Váňa* (Malé divadlo, režie Sergej Solovjov)

Rozbor jedné situace

Stryček Váňa, v režii divadelního a filmového režiséra Sergeje Solovovja, je dle mého názoru inscenace, u které lze vypožorovat kladné dopady dědictví Stanislavského metody na současnější herectví. Nejen to, ale i scénografie zachovává celkový, snad mohu říct že tradiční, realistický ráz. Pro rozbor jsem si vybrala scénu z konce druhého dějství. Jedná se o dialog, který se odehrává za bouřlivé noci mezi Soňou (Taťjana Drubič) a Astrovem (Vitaly Solomin). Scéna je velmi podstatná pro pochopení nejen jejich vzájemného vztahu, ale pod vlivem lékařovi opilosti odhaluje i jeho vazbu k nepřítomné Jeleně Andrejevňě (Svetlana Amanová). Při rozboru jsem vycházela z komparace Čechovova textu (v překladu Ladislava Fikara)¹ s tím, co se odehrávalo na jevišti Malého divadla.² Mám-li vybranou situaci analyzovat na základě znalosti prvních třech kapitol *Práce herce na sobě*, zmínila bych několik následujících postřehů.

Řeč očí a těla

O vysílání a přijímání tzv. paprsků sice Stanislavský ve své knize hovoří až v desáté kapitole, věnované vzájemnému styku (tam bychom mohli věnovat více prostoru řeči očí), nicméně už na začátku *Práce herce na sobě* zmiňuje, jak je důležitá psychotechnická metoda, skrze kterou herec dokáže pokaždé podat maximální výkon, aniž by se musel zcela psychicky vysílit. Pro zvládnutí této metody hovoří o nutnosti tréninku nejen hlasu, ale právě i těla. Zaměříme-li se na detailnost, s jakou oba herci vedou každý pohyb, nemůžeme jinak, než potvrdit, že tato metoda silně přispívá k celkovému dojmu bezprostřednosti, který pak navzdory patrně přesné plánovanosti

¹ ČECHOV, Anton Pavlovič: *Stryček Váňa*. Praha: Dillia, 1967, přeložil Ladislav Fikar, 55 s.

² Do Čechovova textu (psáno černou barvou) jsem červenou barvou zaznamenávala popisy jednotlivých akcí v inscenaci. Tento pracovní scénosled přikládám pro podklad některých mých tvrzení na konci této práce.

působí velmi přirozeně a intuitivně. Každý pohyb, který herec učiní odráží jeho psychický stav. Pro konkrétní příklad můžu odkázat k níže přiloženému scénosledu.

Vnitřní motivace herce a nová přirozenost

Přirozeně nemůžeme vnitřní motivaci herce na první pohled poznat, ale jsem toho názoru, že v případě této inscenace, její přítomnost nelze zpochybnit. Na první pohled veškerá jevištní akce a jednání působí velmi organicky. Každý odchod, příchod, ale i malý pohyb ruky je vnitřně motivován obsahem textu. Zaměříme-li se na výrazy, pohledy, ale i postoj, můžeme v nich číst hercovu perfektní znalost textu, na jejímž základě si vybuodoval kompletní osobnost a život postavy. Vytvořil tak dle Stanislavského její novou přirozenost. Když jsem inscenaci sledovala poprvé, vše se jevilo přirozeně, obávala jsem se, že se nebudu mít čeho při rozboru chytit. Až s dalším přehráváním, kdy jsem opustila vnímání celku a zaměřila se na jednotlivé akce, jsem dokázala racionálně uchopit to, co jsem intuitivně a emočně chápala už při prvním zhlédnutí. Nejspíš právě to je znakem důkladné herecké přípravy a její vysoké kvality.

Práce s rekvizitou a pohyb po prostoru

Nebudu zde popisovat celou scénografii, jelikož je natolik detailně propracovaná, že by její rozbor zasloužil vlastní práci. Zmíním pouze ty rekvizity, které jsou ve vybrané scéně aktivně používány. O důslednosti, s jakou je práce s nimi volena svědčí už jejich pouhý seznam, který čítá nejméně jedenáct položek (lahev s vodkou, skleničky na vodku, podnos s lahvičkami, tác se sýrem, ubrousek, klíče od skříně s alkoholem, jablko, nožík, jehla a nit, hodiny a vějíř). Téměř každá z nich má kromě svého čistě utilitárního využití (když Astrov loupe jablko, tak mu skutečně padají slupky na zem; Soňa mu skutečně zašívá rukáv; oba pijí a konzumují sýr atd.) také svou drobnou metaforickou funkci. Právě to je moment, který je dle mého názoru na inscenaci nejzajímavější. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla tomuto postřehu věnovat samostatný odstavec.

Nenápadné metafory

Jelikož má znalost Stanislavského metody je omezená, nevím, zdali v tomto konkrétním případě můžu hovořit o její inovaci nebo naopak o jejím úplném vyčerpání. K této nejistotě mě vedl především způsob práce s textem ve vztahu k rekvizitě. Solovjov se sice v některých částech nevyvaroval jeho škrtní, když tak ovšem učinil, škrtnal spíše celé scény než že by zkracoval či zcela vynechával jednotlivé repliky. Ovšem pokud se přece jen k takovým úpravám uchýlil, našel společně s herci způsob, jak ona absentující slova vyjádřit pomocí nejrůznějších nonverbálních prostředků – od již zmíněných pohledů a postojů až po důslednou práci s rekvizitou. Volněji také nakládal s Čechovem předepsanými scénickými poznámkami. Do inscenace je dostává skrze metaforické přetělesnění do určitého objektu. Ve vybrané scéně je v tomto smyslu nejvýraznější vějíř, se kterým na začátku inscenace vstupuje Jelena na scénu. Po jejím odchodu zůstane nenápadně ležet u stolu se samovarem jako nesmazatelná připomínka její krásy, rozmarné lenivosti i pohrdání. V momentě, kdy se o ní ve vybrané scéně mluví, s ním postavy Astrova a Soni nějakým způsobem aktivně hrají. Nemusí to ovšem znamenat, že ho využívají jen k ovívání. Právě naopak. Jakoby účel, se kterým běžně lidé berou vějíř do ruky mizel. Objekt pozbývá svého původního účelu a stává se zástupcem mnoha emocí a citů. Obdobně můžeme číst skleničku s vodkou, slupku od jablka, táč, ale i Soninu ruku v úplném závěru. Pokládá jí na stejné místo a do identické pozice, v jaké ji držel Astrov. V tuto chvíli jakoby se hereččina ruka zbavovala své neoddělitelné příslušnosti k lidskému tělu a proměňovala se v metaforický objekt, skrze nějž lze simulovat určitou situaci a zrcadlit tak psychický stav postavy. Opět pro konkrétnější představu odkážu k příloze.

Příloha

Druhé dějství (tato scéna je v první části inscenace, v záznamu začíná cca 00:37:40 a končí 00:51:38)

Je slyšet silný dešť.³

SOŇA: /klepe na dveře/ /neklepe, drží podnos s lahvičkami a volá doprava za scénu/
Michaile Lvoviči, spíte?

ASTROV: /za dveřmi/ Hned, hned. /Za chvílku vyjde, má už vestu i límeček/ Co si přejete?

SOŇA: Sám si pijte, doktore, když se vám to líbí, ale prosím vás, nekazte strýčka.
Jemu to škodí.

ASTROV: Dobrá, nebudeme už pít. /Pauza/ A jedu domů, co tady? Než zapráhnou,
bude už světlo.

SOŇA: Prší. Počkejte do rána.

ASTROV: Bouřka jde mimo, jenom o nás zavadila. /Při každé zmínce o bouřce se
herci dívají stejným směrem, kamsi do dále v pravém zadním rohu jeviště/ Pojedu. A
prosím, příště mě už ke svému otci nevolejte. Řeknu mu: podagra, on: revmatismus.
Nařídím ležet, on sedí. A dneska se mnou vůbec nechtěl mluvit.

SOŇA: Je rozmazlený. /Hledá v bufetu/ /Volá z dálky/ Nechcete něco sníst?

ASTROV: Proč ne, přineste.

SOŇA: Já v noci ráda něco na zub. Doufám, že v kredenci něco objevím. Měl prý
v životě velký úspěch u žen. A ty ho zhýčkaly. Vemte si sýr. /Oba stojí a jedí/ /Soňa
přinese sýr na tácu, pod ním přidržuje ubrousek, stojí naproti Astrovovi a sleduje ho
jak svačí. Tác drží oběma rukama jakoby suplovala desku stolu. Astrov přiborem
odkrojuje sýr. Soňa se mu snaží hledět do očí./

³ Červeně označuji to, co jsem vypořadila z inscenace. Černě píšu původní Čechovův text.

ASTROV: Nic jsem dneska nejedl; jenom jsem pil. S vaším otcem těžko vyjít. /
Vytahuje z kapsy klíče od skříně a vyndá lahev. Soňa jí sýr./ /Vyndá ze skříně láhev/
Smím? / /Soňa na něj hledí pohledem „teď si slíbil, že nebudeš pít.“/ Vypije skleničku
vodky/ Jsme sami a můžeme být k sobě upřímní. Věřte, já bych tady u vás nevydržel
ani měsíc... Zalknul bych se. Váš otec, s tou svou podagrou a s knížkama, strýček
Váňa s tím svým světobolem, vaše babička a konečně vaše macecha.../Soňa z něj
nespouští oči, stále drží táč jakoby připravena kdykoliv mu posloužit. Astrov loupe
jablko./

SOŇA: /rozhodně, hlasitěji/ Co macecha?

ASTROV: Člověk má být celý krásný: tvář i oděv, duše i myšlenky. Ano, je krásná,
opravdu krásná, vím, ano, ale...copak to nevidíte, jen jí, spí, chodí na procházky,
okouzluje nás svou krásou... a víc nic. Nemá poslání, nemá povinnosti, na ni se dřou
druzí. Nemám pravdu? Poslyšte, prázdný život nemůže být čistý život. /upadne mu
slupka od jablka, nemotorně se pro ni sehne a odloží na připravený táč, který Soňa
stále drží v ruce./ /Pauza/ Možná že jsem k ní příliš krutý. Netěší mě svět, stejně jako
strýčka Váňu, snad proto jsou z nás takový skuhralové.

SOŇA: Tak vás netěší život?

ASTROV: Nerozuměla jste mi, život mám rád, ale náš život, okresní, ruský,
provinční, ten nesnáším. /Soňa mu začne spravovat rukáv na košili jehlou a nití./
Z duše nesnáším. A co se týče mého vlastního, osobního života, co je na něm, bože,
pěkného? Řekněte. /Soňa vyplivne nit z jeho rukávu. On na ni shlédne na zem a
pokračuje./ Víte, když tak jdete v černé noci lesem /nejistým opilým krokem kulhá ke
stolku, na němž leží vějíř, kterým se před tím ovívala Jelena/ a najednou v dálece
uvidíte světýlko, co je vám pak všecka únava a tma a větve, které vás šlehají do
obličeje /mává ubrouskem, jako by se zbavoval pomyslných větví/, nic, necítíte to...Já
se nadělám, víte to sama, jako nikdo tady u nás, osud mě tluče ustavičně, jsou dny,

kdy trpím hrozně...ale světlo nikde. /přidrží dlaň nízko nad hořící svíčkou/ Na nic nečekám, lidi nemám rád...Už dávno nemám rád nikoho. /Soňa ho celou dobu zasněně a obdivně pozoruj z jednoho místa/

SOŇA: Nikoho? /Přibližuj se do těsné blízkosti k němu/

ASTROV: Nikoho. /lehce a pomalu sebou zatřese/ Trošku něžného citu cítím snad k vaší chůvě – ze starých vzpomínek. Sedláci jsou všední, nevzdělaní, žijí ve špíně /vrávorá zpět ke stolku s vějířem/... a s inteligenty se těžko shodneš. Unaví. Všichni ti naši dobří známí myslí po povrchu a mělce, cítí málo a nevidí dál než na špičku nosu - zkrátka, jsou hloupí. A ti z nich, co by za něco stáli a mozek jim ještě nevysch úplně, co jsou? ... Hysteričtí, prožraní analýzou, sebestítvou, spekulací. /malátně krouží kolem stolu/ Vzdechají, nenávidí, klepou a pomlouvají /opilecky vrávorá/, na člověka jdou z boku, dívají se úskokem a falešně, rozdávají nálepky: „To je psychopat!“ nebo: „To je frázista.“ A když neví, jakou vinětu vám přilepit, hned jsou hotovi: „To je divnej, divnej člověk.“ Když mám rád lesy, je jim to divné. Když nejím maso, je jim to taky divné. Ztratili /rozpráhne ruce a opilou chůzí vrávorá směrem k Soně, která po celý jeho monolog zůstává stát na jednom místě, oči upřené na něj/ ten lidský, čistý, svobodný vztah člověka k přírodě. Ten už není. Není“ /Chce se napít/ to je v inscenaci vynecháno, jen stojí naproti Soně, ruku opřenou o stůl, ona ho za ní jemně chytá a hladí/

SOŇA: /Mu brání/ /Vynecháno, brání mu pouze tónem hlasu, který je prosebný/ Ne, prosím vás, prosím vás, už ne!

ASTROV: A proč ne?

SOŇA: To vám tak nesluší. Jste moudrý, máte něžný hlas. A víc. Vy jste jako nikdo tady, jako nikdo, koho znám. Proč se chcete podobat obyčejným lidem? Nepijte, prosím vás. Vždycky říkáte, že lidé netvoří, jenom ničí, co jim bylo dáno. Tak proč, proč ničíte sám sebe? Nesmíte, prosím vás, nesmíte. /Soňa má po celou dobu něžně

položenou ruku na jeho ruce, snaží se zachytit jeho pohled, on kouká na zem, všude, kde může, aby jí nemusel pohledět do očí./

ASTROV: /Jí podá ruku/ /nepodá, ale stále ji drží v původní pozici, takže na hřbetě jeho ruky jemně leží Sonina dlaň / Nebudu už pít.

SOŇA: Dejte mi své slovo. /hledí mu do očí/

ASTROV: Čestné slovo. /hledí jí do očí/

SOŇA: /Mu silně tiskne ruku/ /nechá ruku na jeho a ještě se k ní skloní, aby ji políbila. Zůstane hlavou položenou na ní./ Děkuju vám.

ASTROV: Basta! /Shýbá se k Soně, aby ji odvrátil tvář od své ruky. S rukama v pozici jako by se vzdával od ní poodstoupí/ Vystřízlivěl jsem. Vidíte, jsem už docela střízlivý. /Odvrátí se od ní, evidentně opile vrávorá ke stolu, na němž leží **Jelenin vějíř a samovar**/ A střízlivý zůstanu až do konce svého života. /Dívá se na hodinky/ / ano, dívá se na kapesní hodinky/ Ale pokračujme! /s velkým zaujetím bere Jelenin vějíř, pomalu se jím ovívá, jako by ho onen předmět téměř hypnotizoval/ Víím, můj čas už minul, připozdívá se, připozdívá, děvče. Zestárnul jsem, utahal jsem se, vyhasl jsem, a cit ve mně otupěl. Neuměl bych už, myslím, už k nikomu přilnout. Nikoho nemiluju a nikoho už nebudu milovat. Co mě ještě vzrušuje, je krása. /stále se ovívá vějířem/ K ní nejsem lhostejný. Bojím se, že kdyby Jelena Andrejevna chtěla, popletla by mně hlavu jedna dvě. Ale to přece není láska, ani oddanost. /Zakryje si rukou oči a zachvěje se/ /úplně nerozumím ruštině, ale myslím, že část o Jeleně je vyškrtnutá, místo toho tam je ten její vějíř, se kterým se Astrov ovívá a pak si dle předepsané poznámky zakryje rukou oči/

SOŇA: Co je vám?

ASTROV: Tak... /zvedá se a pokládá vějíř/ O svátcích mi umřel jeden chudák ještě v narkóze...

SOŇA: Na to už nemyslete, umějte zapomínat. /Astrov šplhá k velkým hodinám, které přetočí tak, aby odbíjeli/ Řekněte...kdybych měla přítelkyni nebo mladší sestru, a kdybyste věděl, že.../Soňa stále stojí na tom samém místě, kde mu hladila ruku. Během svého vyznání je zády k němu. Zavřené oči. Rukou si podpírá hlavu a stíní si tak jedno zavřené oko/... že vás má ráda, co byste udělal?

ASTROV: /Pokrčí rameny/ /místo toho přesune ručičku o půlku, hodiny začnou bít hlubším až „umíráčkovským“ tónem, počká až dobíjí/ Nevím. Možná že nic. / v dáli zahouká vlak/ Dal bych jí znát, že ji nemůžu milovat... ano... /přistoupí k ní zezadu, ale odvrátí se od ní/ Ale tímhle se netrapme hlavu! Tak dost, mám-li jet, je čas. /Soňa se k němu pomalu otáčí, on ji otcovsky bere kolem ramen, ona mu zaboří hlavu na hrud', on ji pevně tiskne, ona pomalu a váhavě pokládá ruce kolem jeho hrudi, aby ho obejmula/ Sbohem, nebo neskončíme do rána. /Tiskne jí ruku/ /Soňa nakonec ruce stáhne a neobejme ho, on odstoupí a zase se k ní vrací/ Půjdu salonem, /Soňa k němu stojí zády, on k ní hledí, ruce prosebně sepnuté na hrudi/ když dovolíte /potácí se, odchází/, bojím se, že by mě váš strýc nepustil. /Odejde/ /Soňa se za ním pomalu otáčí, doprovází ho pohledem, nadechuje se, jako by chtěla říct alespoň slovo na rozloučenou, zalkne se, neřekne nic. Když Astrov zmizí, s oddechem se dá velmi přirozeně do monologu/

SOŇA: /Sama/ Nic mi neřekl.../rozchází se směrem k lahvi s vodkou/ Jeho dveře jsou pro mě stále zavřeny. /Nalévá si vodku/ Proč jsem tak šťastná? /Směje se štěstím/ Řekla jsem mu: jste moudrý, máte něžný hlas.../ve výši drží v jedné ruce skleničku s alkoholem, vzhlíží k ní stejně jako k němu/ Hodí se to? ... Jeho hlas se chvěje, hladí... cítím ho ve vzduchu. /napije se a vrací se k místu, kde celou dobu stála. Jednu ruku pokládá přesně tak, jak ji před tím držel Astrov, druhou ruku pokládá, jako před tím měla položenou svou ruku – simuluje předešlou situaci, kdy si byli nejbliž/ Když jsem mu řekla o mladší sestře, nepochopil... /Lomí rukama/ /nelomí/ Proč nejsem

hezká! A já to vím, že nejsem hezká. /odchází směrem ke stolku s vějířem, bere ho do ruky, hledí na něj/ V neděli, když jsme šli z kostela /rozevívá vějíř, hovoří se zavřenýma očima/, zaslechla jsem, jak mě ženské pomlouvaly: je tak dobrá a hodná, škoda jen, že je tak ošklivá... ošklivá!... /rezignovaně zavírá vějíř, když si všimne vcházející Jeleny, pomalu se od něj vzdaluje, cíleně jí nevěnuje moc pozornosti/

/Vejde Jelena Andrejevna/ /přichází na stejné místo, jako na začátku předešlé scény Astrov, stejně jako on hledí do dálky a hovoří o bouřce/